

інформації. Але, на нашу думку, це надає лише поштовх для подальших змін. Тому необхідно провести більш активну роботу та конкретизувати розмежування між інформацією, що вважається агітаційною, або не є такою. Також наразі, залишається безконтрольний широкий спектр засобів комунікації, за допомогою яких все ще можливі порушення чинного законодавства, але відсутні адекватні запобіжники цього. Саме тому проблема інформаційного супроводу виборчого процесу в Україні потребує подальших глибоких досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шведа Ю. Демократія і вибори за С. Хантінгтоном / Ю. Шведа // Вибори та демократія. – 2005. – № 1. – С. 38-45.
2. Словник-довідник правових, політологічних, соціологічних та економічних термінів / І. П. Байрак, В. К. Збарський, О. В. Грабовський, В. І. Курило, Л. І. Курило. – К.: Міленіум, 2008. – С. 296.
3. Політологічний словник / упорядник: М. М. Дзера. – Львів, 2007. – С. 80.
4. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
5. Закон України „Про телебачення і радіомовлення” від 21.12.1993 № 3759-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>.
6. Рекомендація № R (99) 15 Комітету міністрів Ради Європи „Про висвітлення в ЗМІ виборчих кампаній” від 09.09.1999 № R(99)15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_726.
7. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
8. Шевченко Т. Інформаційне забезпечення виборів як новела законодавства про вибори / Т. Шевченко // Вибори та демократія. – К., 2012. – № 2 (3). – С. 4–8.
9. Закон України „Про вибори народних депутатів України” від 17.11.2011 № 4061-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4061-17/para092#092>.
10. Закон України „Про всеукраїнський референдум” від 06.11.2012 № 5475-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5475-17/page>.
11. Прасюк О. Політичні функції соціальних медіа у виборчому процесі / О. В. Прасюк // Нова інформаційна ситуація та тенденції альтернативного розвитку ЗМК в Україні. – Острог, 2012. – С. 328–333.
12. Закон України „Про телекомунікації” від 18.11.2003 № 1280-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1280-15>.

УДК 323.1

Вауліна Ф.В.

Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

ВПЛИВ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ НА ПРОЦЕС КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНИ

Розглянуто поняття „білінгвізм”, умови, за яких він виникає. Розкрито місце, яке посідають мови спілкування в двомовному суспільстві та вплив, який має статус кожної з них на іншу мову та її носіїв. Проаналізовано історичний контекст, в якому формувалася сучасна мовна ситуація в Україні, розглянуто факти, які впливали на формування двомовності українців. Наведено факти, що стосуються сучасних поглядів українців на мовне питання. Виявлено роль, яку відіграє мовна ситуація в Україні в процесі консолідації суспільства.

Ключові слова: білінгвізм, консолідація, національна ідея.

Ваулина Ф.В.

ВЛИЯНИЕ ЯЗЫКОВОЙ СИТУАЦИИ НА ПРОЦЕСС КОНСОЛИДАЦИИ УКРАИНЫ

Рассмотрено понятие „билингвизм”, условия, при которых он возникает. Раскрыто место, которое занимают языки общения в двуязычном обществе и влияние, которое имеет статус каждого из языков и его носителей. Проанализирован исторический контекст, в котором формировалась современная языковая ситуация в Украине, рассмотрены факты, которые влияли на формирование двуязычия украинцев. Приведены факты, касающиеся современных взглядов украинцев на языковой вопрос. Выявлена роль, которую играет языковая ситуация в Украине в процессе консолидации общества .

Ключевые слова: билингвизм, консолидация, национальная идея.

Vaulina F.

THE INFLUENCE OF LINGUISTIC SITUATION ON THE CONSOLIDATION PROCESS IN UKRAINE

The article deals with the concept of „bilingualism”, the conditions under which it arises. Reveals a place that is occupied by the language of communication in a bilingual society and the impact of the status of each of them and the speakers. Analysis of the historical context in which shaped modern language situation in Ukraine, considered the facts that poured on the formation of Ukrainian bilingualism. These facts relating to modern views on Ukrainian language issue. The role played by the language situation in Ukraine in the consolidation of society.

Key words: bilingualism , consolidation, national idea.

Мовне питання піднімається в Україні протягом останніх кількох років, до нього апелюють політики, що беруть участь у передвиборчих кампаніях, ті, хто вважає, що Україна є розділеною по лінії Схід/Захід та ніколи не зможе об'єднатися. За таких умов особливо гостро постає питання про те, чи насправді мовне питання та питання білінгвізму є настільки принциповим для українців, що через нього можливе протистояння різних частин держави. Чи можливо створити умови для консолідації українського суспільства за умови, що на території держави існують як мінімум дві мови, які використовуються населенням приблизно однаково.

Метою статті є розгляд поняття білінгвізму та його існування на території України, а також визначення можливого конфліктогенного потенціалу для українського соціуму.

Дослідженням мовної ситуації в Україні займалися В. Бринцин, Л. Масенко, О. Пономарів, В. Радчук, О. Тарасенко, О. Ткаченко, В. Хмелько, В. Чемес, М. Шемарова.

Енциклопедія української мови домовність визначає як практику індивідуального або колективного використання двох мов у рамках однієї держави чи соціальної спільноти у відповідних комунікативних сферах [1, с.40].

Аналізуючи науковий доробок у зазначеній царині неможливо оминати чи не найпершу спробу ґрунтовного дослідження мовних контактів американського мовознавця Уріеля Вайнрайха, де, аналізуючи запозичення, загальну причину лексичних інновацій, автор визначає як необхідність в позначення нових предметів, осіб, місцевостей та понять. З іншого боку, можемо припустити, що подібні нові форми можуть бути нав'язані економічно чи політично домінуючою спільнотою.

Іншим фактором, що особливо стосується двомовних, У. Ванрайх називає соціальний престиж мови, за якого мовознавець буде використовувати запозичення з неї, сподіваючись таким чином продемонструвати певний соціальний статус, символом якого є володіння цією мовою. Але ж не варто забувати, що соціальний престиж визначається також і політичним статусом певної мови [2].

Фактори, що забезпечують певній мові домінуючий статус, а саме її користь для індивіда, придатність як засобу просування в суспільстві та її літературно-культурна значущість – зумовлені оточенням індивіда. Суспільство зазвичай визначає навіть порядок, за яким вивчаються мови, вік, в якому їх починають вивчати, ступінь використання письмової мови, відносний рівень суспільного володіння кожною

конкретною мовою та емоційність ставлення до неї мовців. Оточення, до того ж, може створювати такі умови, за яких мовні ситуації одного типу будуть домінувати над іншими [2].

Міркування У. Ванрайха в цьому сенсі потребують лише одного доповнення – домінуючий стан мови, суспільне визнання, згадувані відносини між мовами спілкування визначаються і підтримуються саме політичними важелями (державою).

Визначення двомовності в У. Вайнрайха таке: двомовність – це практика поперемінного використання двох мов, а ті, хто нею користується є двомовними особами. У. Вайнрайх вважає, що білінгвом є лише та особа, яка досконало володіє двома мовами і вільно переходить від користування однією до користування іншою. Але ще французький лінгвіст А.Мейє відзначав, що за двомовності не можна досягти однакового рівня знань двох мов. Більшість дослідників білінгвізму, в тім числі й український учений Ю.Жлуктенко, вважає, що у переважній більшості ситуацій дві мови, якими володіє білінгв, перебувають у неоднаковому становищі [3].

Для двомовності виділяють ще таку типологічну рису, як „однаково добре володіння двома мовами...до здатності думати ними без перекладу з однієї на іншу”, хоча її заперечує інша група мовознавців, які аргументують це тим, що „навіть свою рідну мову не кожна людина знає досконало: мало хто може практично охопити весь словниковий склад, усі стилі, усі форми його існування й реалізації” [1, с. 40].

Слід чітко розрізняти індивідуальний і масовий білінгвізм.

Індивідуальним білінгвізмом називають володіння і використання двох мов окремими індивідами одномовної спільноти. Другою мовою такі особи можуть користуватися тільки при спілкуванні з представниками тієї спільноти, мову якої вони знають. Це в основному перекладачі.

Немає сумніву в тому, що володіння двома або кількома мовами збагачує людину додатковими знаннями інших культур і можливістю вільного спілкування з іноземцями. Кожна національна спільнота потребує білінгвів як посередників між своєю і чужою культурами.

Масовий, або тотальний, білінгвізм – явище, принципово відмінне від індивідуальної двомовності. Абсолютна більшість зарубіжних соціолінгвістів трактує явище масової двомовності, що переживає певна

національна спільнота, як перехідний етап в асиміляційному процесі витіснення однієї мови іншою. Досліджено, що за такого контактування двох мов одна прагне стати домінуючою, а друга виявляється підлеглою. Домінуюча мова витісняє підкорену прямо пропорційно до обсягу інформації, що подається цими мовами, і обернено пропорційно до структурної диференціації мов, тобто генетично-структурна близькість підкореної мови полегшує домінуючій мові процес поглинання. Імперії впроваджували різні форми мовної політики, але загалом завжди тією чи іншою мірою тяжіли до централізму. Відверто централістська політика, спрямована на мовну асиміляцію інших народів, провадилась в Іспанії і Росії. З певними видозмінами асиміляційна політика царської Росії знайшла продовження у практиці мовного планування в СРСР. Витіснення національних мов російською відбувалося шляхом поширення її в статусі мови міжнародного спілкування з поступовим наростанням національно-російської двомовності всередині національних колективів, що в перспективі мало завершитись російською одномовністю [3].

М. Сігуан та У. Маккі, даючи характеристику двомовного суспільства, пропонують такі політичні (називаючи їх історичними) причини виникнення двомовності:

- експансія: всі народи, що переживали експансію за межі своїх попередніх кордонів, приносили з собою свою мову та зазвичай насаджували її там, куди приходили;

- уніфікація: розглядається як процес політичної уніфікації, що продукується етнічною та культурною групою, яка намагається насадити свою мову як державну;

- постколоніальні ситуації: мовне розмаїття випливає з того, що колоніальні режими були встановлені на територіях, які зазвичай не мали дійсних політичних структур, де розмовляли мовами, котрі не досягли стадії писемності, а мовні відмінності були вкрай значними. Колоніальний режим вводив мову колонізаторів як мову адміністрації та освіти, блокуючи можливості розвитку місцевих мов, що мало наслідком складні багатомовні ситуації;

- імміграція; якщо у випадку експансії сильніших носіїв відбувається процес насаджування їхньої мови, то у випадку еміграції – ті, хто прибувають – виявляються найслабшими. За певних обставин іммігранти після більш-менш тривалого

періоду двомовності повністю інтегруються до нового суспільства та втрачають свою мову. В іншому разі, іммігранти залишаються в новій країні ізольованою групою, що зберігає свою мову та звичаї, інтегруючись до нової спільноти як цілість;

- космополітизм: розвиток торгівлі та міжнародне спілкування викликали до необхідності існування мов-посередників, що охоплюють нині значну кількість мешканців земної кулі [2].

Яка ж мовна ситуація склалася в Україні? Що зумовило розвиток білінгвізму на її території? У 1958 р. в освітнє законодавство України було впроваджено Закон про вільний вибір батьками мови навчання дітей і про дозвіл відмовлятися від вивчення української мови [3].

На початку 60-х років у системі Академії наук СРСР було створено наукову раду з проблеми „Закономірності розвитку національних мов у зв'язку з розвитком соціалістичних націй”. Як свідчить її програма, опублікована в передовій статті першого номеру журналу „Вопросы языкознания” (1963 р.), головне завдання ради полягало у створенні теоретичної бази для форсованої русифікації ряду республік. Після загальної фрази про „повне рівноправ'я всіх народів і мов в СРСР” програма далі стверджувала, що насправді „рівноправ'я” не для всіх рівне. Існують мови більш рівноправні і менш рівноправні, оскільки „сфера їх подальшого функціонування далеко не однакова”. На цій підставі мови народів СРСР розподілялись на перспективні й неперспективні. До перших було зараховано, крім, звичайно, „великої російської мови”, вірменську, грузинську, латиську, литовську й естонську мови. Решта мов потрапляла в розряд неперспективних [3].

Таким чином, українська й білоруська мови, а також мови республік Середньої Азії були виключені з групи перспективних мов, а ряд наступних пунктів програми, зокрема перелік її завдань, свідчив, що для „близькоспоріднених мов” сплановано завершальний етап влиття у „велику російську” мову. Наприклад, один із пунктів анкети, яку союзна Академія пропонувала поширити „серед спеціалістів-мовознавців, педагогів і в широких колах інтелігенції”, було сформульовано так: „Якими є перспективи й можливості об'єднання близькоспоріднених літературних мов?”, а серед першорядних визначалось завдання вивчити „процеси розвитку живої розмовної

російської мови... в старих міських центрах в умовах споріднено-мовного оточення (наприклад, в містах України і Білорусії)” [3].

Між 1969 і 1980 роками загальна кількість журналів, що виходили українською мовою, знизилася з 46% до 19%, між 1958 і 1980 роками відсоток книжок, що виходили українською мовою, впав з 60% до 24%.

Протягом 70-х – початку 80-х років українську мову було витіснено з театрів. Із семи Театрів юного глядача лише один Львівський театр був україномовний. З 50 театрів-студій, створених на Україні на початку 80-х років, тільки дві були українськими. Російськомовними були і всі театри музкомедії на Україні [3].

У 1978 р. було видано Постанову ЦК КПРС про посилення вивчення й викладання російської мови та літератури, у 1983 р. – Постанову про посилене вивчення російської мови, поділ класів в українських школах на дві групи та підвищення зарплати вчителям російської мови на 15%.

Все це призвело до різкого звуження сфери функціонування української мови на більшій частині території України і падіння її престижу. В 70-х роках вплив російської мови у східній і південній Україні перекинувся з міста на село [3].

Етнонаціональна політика України в пострадянську добу виходила з критеріїв: загальноприйнятого визначення населення держави як „український народ”, „українська нація”, „багатонаціональна держава” (очевидно, з часом буде звичайною справою, як і в інших країнах, визначати „українську націю” як сукупність усіх громадян України); орієнтації на розбудову демократії та громадянського суспільства з рівними правами та обов'язками всіх громадян незалежно від етнічного походження; поступового розв'язання етнокультурних проблем національних меншин (хоча всі громадяни України в загальногромадянському розумінні є українці, разом із тим вони мають українське, польське, німецьке чи інше походження); реалізації комплексної програми розвитку української культури на всіх теренах сучасної України; подолання тенденцій політизації національно-культурних рухів на основі засвоєння демократичних цінностей відкритого суспільства [4].

Найважливішою передумовою гармонійного розвитку всіх етносів в українському суспільстві є вирішення економічних проблем, подолання системної кризи, яку переживає Україна. Така криза в поліетнічній державі може призвести до

девальвації національних цінностей, ксенофобії, проявів сепаратизму.

Отже, загострення питання національної ідентифікації пострадянської доби може стати конфліктогенним чинником в умовах соціокультурної трансформації української держави. Цей процес загострюється суттєвою етнорегіональною мінливістю та нерівномірністю [4].

Утім, чи настільки вже неврозв'язане питання щодо використання мови спілкування для українців, що воно буде заважати консолідації країни? Чи все-таки воно є таким, що штучно накручується, в той час як пересічні громадяни готові відійти від нього та не відчувають ніякої загрози існуванню своєї мови?

Події грудня 2013 - січня 2014 року показали, що мовне питання – це питання не першочергове для більшості українців. Найбільш показовими з цієї точки зору є акції, що проводилися у різних містах України. Задля того, щоб показати, що справа не в тому, якою мовою спілкуються ті чи інші представники українського соціуму, мешканці міст і Західної, і Східної України неодноразово демонстрували толерантність до представників іншомовної групи. Це є безперечним свідченням того, що мовне питання, яке частіше за все використовується в якості основного аргументу політиків, які акцентують увагу на розбіжностях різних частин України, на тлі глибокої соціально-економічної та політичної кризи є завісою для тих же політиків, не здатних розв'язувати саме ці проблеми країни.

Задля досягнення спільної мети українці здатні консолідуватися, якщо загальним підґрунтям цього буде досягнення економічної незалежності як передумова незалежності політичної. Тоді під час спільної праці всіх громадян України мовне питання може втратити свою конфліктогенність. Українці здатні поважати мову всіх етноспільнот в Україні та співпрацювати.

Національну мету для українців має містити в собі національна ідея, яка повинна окреслити те, до чого українці мають прагнути максимально повно для всього народу України, тобто всіх її частин. Наприклад, національною метою має стати досягнення держави загального добробуту, в якій всі частини України будуть рівнозначно розвинені та матеріально забезпечені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куць О. М. Мовна політика в державотворчих процесах України / О. Куць. – Навчальний посібник. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2004. – 275 с.
2. Панасюк Л. В. До аналізу явища білінгвізму: політичний аспект [Електронний ресурс] / Л. В. Панасюк. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileva/2011_45/.../P16_doc.pdf
3. Масенко Л. Що таке масова двомовність [Електронний ресурс] / Л. Масенко. – Режим доступу: <http://chebukin.blox.ua/2009/09/SchO-TAKE-MASOVA-VOMOVNIST.html>
4. Кривицька О. Конфліктний вимір етнонаціонального розвитку України / О. Кривицька. – Політичний менеджмент. – 2005. – № 2 (11). – С.24-37.

УДК 323.2

Кушніренко І. Ю.

Одеський державний екологічний університет

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПОЛІТИКО-СОЦІАЛЬНИЙ ОРІЄНТИР ДЛЯ РОЗВИТКУ ТА САМОРЕГУЛЯЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Здійснено аналіз толерантності як політико-соціального феномена. Виділено основні аспекти толерантності як невід'ємного атрибуту демократичного суспільства. Аргументується факт актуальності толерантності для саморегуляції суспільства на всіх етапах його розвитку. Запропоновано шлях ліквідації недоліків української національної політики та законодавства для підвищення рівня толерантності в державі.

Ключові слова: толерантність, терпимість, соціальна толерантність, інтолерантність, політична толерантність.